

Útržkovité vzpomínky zprostředkovatele

Bedřich Loewenstein

JAK JSEM SE STAL ZPROSTŘEDKOVATELEM

Někomu je příslušnost k určité skupině dána jaksi do vínku, někdo ji získá životním osudem nebo volbou, a jiní mezi skupinami kolísají, popřípadě – zprostředkovávají. Takových lidí v Čechách i jinde bývalo víc, než brýle skupinových ideologií chtějí brát na vědomí. Sám jsem jistě determinován česko-německo-židovským původem a identitou nejspíše *pražskou*. V Praze jsem prožil málem padesát let svého života. Předkové po meči i po přeslici žili na Plzeňsku a Prachaticku, ale už jedna babička byla dcerou lékaře dr. Goschlera, kterému prý patřil staroměstský dům *U studny* vedle Klementina. Můj otec, zase lékař, byl profesorem pražské německé univerzity, ale pamatuji si ho jako přímo nadšeného Čechoslováka; mezi svými vděčnými pacienty měl kromě masy prostých českých lidí a všelijakých továrníků a bankéřů také spoustu legionářů, ministrů, generála Syrového, Bedřicha Fučíka a Jaroslava Kvapila, který mu věnoval své knihy a dával k dispozici intendantskou lóži v Národním. Emigroval v březnu 1939, čtyřicet let přede mnou. Ujel sice do Velké Británie, ale jeho harmonický svět, ve kterém neměly místa falešné alternativy a vynucené kolektivní identity, se mu zhroutil. V Glasgowě nesměl praktikovat, ale posílali mu na léčení příslušníky československých jednotek.

Moje dvojjazyčnost a národní ambivalence se ovšem utvářely především životními zkušenostmi, „stýkáním a potýkáním“, přesněji: *přijímáním a odmítáním*. Prý opravdová bilinguálnost není možná, jen různojazyčné životní polohy, takže závisí nejen na jazyku, kterým se mluví doma, popřípadě ve škole, ale také na kamarádech, na četbě, na širším prostředí. A to vše v mém případě bylo *smíšené*, takže jsem například v Revnicích míval kamarády české, v obecné škole na Vinohradech německé; po válce pak ovšem bylo všechno české a nenapadlo mě, že by mohlo být zase jinak. Maminka se však do smrti nenaučila mluvit česky zcela správně.

Nepíšu zde svůj životopis, ale nemohu zcela vytknout před závorku svou osobu, zformovanou – i poškozovanou – těmito poměry a osudy. V poválečných zmatcích (oba bratři sloužili v zahraniční armádě, maminka však nejprve platila za Němku) jsem dlouho hledal svou totožnost. Okolní tlak člověka vedl k určitému zamlžování rodinného pozadí, z kterého mě vyvedla až četba Masaryka a angažovanost v akademické Ymce; roku 1947 jsem se z dvouměsíčního pobytu v Anglii vrátil jako nadšený anglofil, také jsem přijal za svou filozofii masarykovsko-rádlovskou, pro kterou mě pak v roce 1951 vyhodili z filozofické fakulty. K této filozofii totiž patřila protestantsky laděná, až vyznavačská upřímnost a ta se nesnášela s poučovací praxí „českého existencialismu“. Nebyl žádán dialog, nýbrž *rituály souhlasu*. Rozumí se, že nebylo ani co „zprostředkovat“, ale trvalo mi pár let, než jsem to pochopil. Zase jsem těžko hledal svou identitu, která se za daných poměrů a v očekávání jejich trvalosti mohla upínat jen k reformním náběhům, zprvu nesmělým, ale v šedesátých letech stále silnějším.

Nemám vlohy k „odbornictví“, k pozitivistickému sbírání faktů pro samotná fakta, proto i tyto vzpomínky asi budou dosti subjektivní. Do Historického ústavu ČSAV jsem se však v pozdních padesátých letech dostal jako zdánlivý či budoucí specialista na moderní německé dějiny. Co mě doopravdy zajímalo, byly problémy obecnější, například jak mohlo dojít k *německé katastrofě 20. století*, dále otázky filozoficko-metodologické. Naskytla se tak možnost vstřebat široký proud zejména západoněmeckých reflexí na tato témata a postupně je také prezentovat našemu publiku: psal jsem pro ČsČH, pro Filozofický časopis, zejména pro Dějiny s současností, ale také pro Orientaci, Sociologický časopis a pro Literárky; jen v náběhu jsem se dostával k prvním vlastním syntezám. Dvě knížky, hotové roku 1969, zadržela znovudosažená ideologická cenzura. Od roku 1964 jsem také měl možnost zajíždět na Západ: zvláště německé univerzity se tehdy začaly zajímat o „revizionistické intelektuály“, a tak jsem nejen osobně poznal západní Německo a řadu tamních vědců, ale stal jsem se také do určité míry diskusním partnerem a „adresou“, na kterou se obraceli mladší západní intelektuálové už léta před rokem 1968. Z těchto styků a podnětů, také ovšem z potřeby mezioborového dialogu pro pochopení krize našeho století, se rýsovala idea mezinárodního vědeckého symposia o *Evropě a fašismu*, které jsem prakticky sám připravoval od roku 1967: uskutečnilo se – spíše pět minut po dvanácté než před dvanáctou – v srpnu 1969.

Tenkrát mi bylo čtyřicet a byl jsem plný plánů. Skončily mé pochyby a nejistoty, pocházející ze skutečnosti, že jsem stále seděl mezi všemi židlemi a nevešel se do žádného kadlubu. Když mi roku 1969 nabízeli profesuru v Buffalu, odmítl jsem pln pohrdání malými dušičkami, kterým nic nehrozilo, ale které přesto hromadně opouštěly potápějící se loď socialismu s lidskou tváří, místo aby se bránily návratu policejné byrokratické represe a staronovým zkompromitovaným představitelům československého stalinismu. Rok nato jsem byl zase jednou vyhozen. Nebral jsem to příliš tragicky – stalo se mi to už víckrát - na rozdíl od reformních komunistů, pro něž se poprvé v životě přetrnula pupeční šňůra ke straně. Byla jim víc než stranou, a proto se ocitli v morálně těžší situaci. Nešlo jen o ztracená privilegia, ale o smysl jejich života. Velice jsem s nimi tenkrát sympatizoval, třebaže jsem ironií dějin opouštěl ústav spolu s člověkem, který se roku 1951 v mladickém fanatismu postaral o to, abych já, „třídní nepřítel“, byl vyloučen z fakulty. Udržoval jsem v dalších letech přátelské styky většinou s těmito bývalými komunisty a nechápal křivou men-

talitu některých kolegů, kteří směli zůstat ve strukturách a odchod osmašedesátníků komentovali slovy „dobře jim tak“.

HOTEL JALTA

Nevím, zda se temno husákovské „normalizace“ dalo zadržet či aspoň omezit, kdyby lidé předčasně nerezignovali. Jisté je, že rezignovali a pěstovali mimikry, ne-li Vaihingenovskou filozofii „jako-by“, takže z jejich strachu a autosugescí narostla nejen zeď nového vězení, ale i propast mezi ocejchovanými skupinami bývalých a většinou ostatních, kteří dostali z milosti mocipánů šanci. Já jsem, ač nestraník, zřejmě některým lidem vadil; kdosi naznačoval dokonce udání kolegů z NDR (posílal jsem prospektivním účastníkům symposia o fašismu oběžník se slovy „přes protiprávní obsazení našeho státu přípravy na konferenci pokračují“). Šanci jsem tedy neměl, jak jsem zjistil po x-tém zamítnutí žádosti o manuální místo. Měli jsme však v ústavu jakéhosi dr. Veličku, byl to výrazný katolík, který měl připravit k vydání některé Bolzanovy rukopisy. Kolega-tomista se zřejmě stýkal s představitelem západoněmecké obchodní mise nebo se přes dalšího známého dověděl, že mise hledá překladatele československého tisku. Upřímně jsem se podivil, že někomu stojí za to číst znormalizovaný tisk (sám jsem si už rok kupoval jen *Práci*; a to pouze denní zlosti), ba jaksi mi uniklo, že kromě staré *permit office* ve Štěpánské vůbec v Praze taková mise existuje.

Ve Štěpánské, přesto že už v listopadu 1969 spadla klec, stála v srpnu 1970 dlouhá fronta na víza a vrátný neuvěřil mému tvrzení, že potřebuji mluvit s vedoucím v jiné věci, ostatně šéf prý sedí v hotelu Jalta. Tak jsem se tedy odebral na Václavské náměstí; recepční si mě poměřil se zřetelným despektem a prohlásil: šéf obchodního zastupitelství vás nepřijme, je to *excellence*. Nicméně mě vpustil do sekretariátu, kde úřadovala slečna s vybraným chováním a s nezapomenutelným jménem Piedboeuf. Šéf v hodnosti „ministeriálního dirigenta“ sice nepřístupně trůnil v hotelu o poschodí výše, ale faktické řízení přenechal „dvojce“ v hodnosti „přednášejícího legačního rady I. třídy“. Pan R., kterému budu říkat VLR 1, nebyl přítomen, takže jsem musel přijít za dva dny znovu. Pohovořil se mnou asi půl hodiny a rovnou se mě zeptal, kdy chci začít. Na rozdíl od „jedničky“ měl pohybovou inteligenci, rychle chápal a věděl, v jaké se ocitáme situaci. Zažil volnější období 1968/69, měl řadu českých kontaktů a příjezd sovětských tanků patřil k jeho celoživotním lokům. Navíc se cítil intelektuálem, nedoceňovaným v byrokratické mašinérii německé diplomacie. Zprávy do Bonnu sice podepisoval pan ministeriální dirigent (měl právo na červenou propisku), ale autorem byl VLR 1 (propiska zelená). Nutně potřeboval člověka, se kterým by mohl pohovořit o politických poměrech, který by mu nejen rychle přeložil vyfiltroval tresť každodenní tiskové kaše, ale také nosil sem tam informaci mimo řízenou jednotvárnost oficiálních médií. Je ovšem třeba dodat, že miloval monology, kterými mě v následujících letech často traktoval, když jsem se večer snažil najít aspoň dvě hodiny klidu na vlastní práci. Nechtělo se mu domů k manželce do branické vily. Whisku přitom naléval jen sobě.

Mou naivní představou bylo, že to rok nebo dva zkusím a pak snad situace bude zase více méně normální; hlavně mi záleželo na tom, abych se kromě nezbytné roboty dostával také k své práci. Problémy však byly daleko elementárnější. Především si na dodávání

„místních pracovních sil“ činila monopolní nárok instituce s názvem *Správa služeb diplomatickému sboru*. Kromě zajišťování diplomatických bytů, řemeslníků, šoférů apod. – rozumí se za „světové“, nikoli československé ceny a nájemné – se tato instituce zřejmě zabývala i jinými úkoly, které nepodléhaly ministerstvu zahraničních věcí. Když jsem se u nich, v bývalém izraelském vyslanectví ve Voršilské, chtěl dát zaregistrovat, příslušný vedoucí mi odmítl dát razítko do občanského průkazu s hlasitě proneseným komentářem, že „si ti Němci přece nemohou dělat co chtějí“. Nicméně jsem nastoupil do práce a dostal pokoj (s koupelnou) v prvním poschodí hotelu Jalta. VLR 1 se s důrazem dovolával skutečnosti, že bez překladatele vážně provoz zastupitelství a že dámy, pracující ve vízovém oddělení ve Štěpánské a další síly, prezentované Správou služeb, nedostačují jeho nárokům. Zůstal jsem však bez razítka v občance, teoreticky nezaměstnaný, a bez dětských přídavků. Měl jsem trochu strach, že ze mě udělají „příživníka“, a pro jistotu jsem si dal vystavit potvrzení, že jsem trvalým zaměstnancem zastupitelství, ale kupodivu mě dlouho nechali na pokoji a potvrzení jsem nikdy nemusel použít.

Druhá moje starost, abych měl trochu času dělat na „svých“ věcech, nebyla zcela nereálná. Překlady tisku, přesněji výtahy z pěti deníků a dvou týdeníků, *Tvorby a Tribuny*, jsem většinou stihl během dopoledne. Říkal jsem si, že kdyby *Rudého práva* nebylo, dokázal bych si ho vymyslet a nikdo by to nepoznal. Na 1. dubna jsem si jednou udělal aprílový žert a na první stránce jsem přinesl vymyšlené zprávy typu „Ústřední výbor KSČ přijal rezignaci Gustáva Husáka a znovu povolal Alexandra Dubčeka do funkce prvního tajemníka“ nebo „československá vláda na svém včerejším zasedání jednomyslně rozhodla požádat o členství v EHS“. V novoroční příloze jsem jednou přinesl sbírku židovských vtipů. Mám však dojem, že jsem s tím příliš neuspěl. Průměrný německý úředník nemívá velký smysl pro humor. A ve mně většinou viděli to, čím jsem fakticky byl: „místní pracovní sílu“, byť s nárokem na akademický titul.

Bylo v rozporu s představou diplomatického zaměstnance chodit v rozhalence, takže jsem si začal vázat kravatu; bylo však také v rozporu s étosem německého úředníka dělat si v pracovní době na soukromých věcech. To mi vadilo více. Zvláště jedna velice levicově orientovaná dáma na misi se rozhodla ignorovat privilegia, která mi byla mlčky koncedována a nosila mi nekonečné stohy Sbírek zákonů k překladu, zvláště když mě přistihla při četbě *Frankfurter Allgemeine* nebo *International Herald Tribune*. Její komentáře: *U nás také nemůže vykonávat každý to povolání, na které se vyškolil. Nebo: Nejsme přece akreditováni u opozice...* Občas jsem musel asistovat při protokolech, když německému turistovi ukradli auto, nebo když na misi přišli lidé, kteří neuměli německy, například žena stále ještě vězněného gestapáka, která se velmi rozčilovala, že se konzulární oddělení dosti neujímá jejího muže, trpícího „za Německo“. Jindy jsem tlumočil při sepisování osobních svršků jiného turisty, který ležel vedle mrtvý ve vaně. Ale nechci být nespravedlivý, byli jiní, kteří na tom byli hůř, třebaže jsem někdy při překládání *Tribuny* nebo jiných plátků litoval, že raději nejsem u popelářů.

Hotel Jalta byl zřejmě prošpikován „štěnicemi“. Zaměstnanci mise to věděli a při choulostivějších rozhovorech jsme buď rychle chodili sem a tam po chodbě nebo se raději dorozumívali písemně. Návštěvám se významnými gesty ukazovalo palcem směrem ke stropu. Jiřina Šiklová, žena stejně statečná jako neopatrná, toho nedbala, když za mnou někdy v roce 1971 přiběhla se zprávou, že zatkli přítele Honzu Tesaře. Domlouvali jsme, že zařídím pomoc jeho ženě a třem malým dětem, pomoc, která pak také za přispění Bo-

humila Černého velmi dobře fungovala. Jenže asi čtrnáct dní nato jsem dostal pozvání do Bartolomějské. Návštěva „kachlíkárny“ trvala plných deset hodin a probíhala podle osvědčeného vzorce hry s rozdělenými rolemi, kterou jsem hned neprokoukl. Výslech vedl „korrektní“ muž, přisedícím byl „naivní“ mladý hoch, který mě, když se mnou zůstal o samotě, zapředl do rozhovoru o fašismu, takže jsem mu ochotně přednesl privátní výklad zdarma. Třetí byl v roli „zlého muže“, který jednou za hodinu vtrhl do místnosti a začal řvát. Řekl jsem, že nesnáším, když se na mě křičí a že sice nemám co zakrývat, ale takto že neřeknu nic. „Slušný“ na to po odchodu „soudruha náčelníka“: *jeho si nevšímejte, ale nám snad řeknete, kdo přispívá na rodinu dr. Tesaře.* Nebudu reprodukovat celý rozhovor, trval, jak jsem uvedl, celý den. Zatvrdil jsem se a trval na své první verzi, že jsem ochoten hovořit, že však odmítám vypovídat o pomoci rodině Jana Tesaře, protože tato pomoc nemá nic společného s jeho údajnou trestnou činností, ve kterou nevěřím. Tato výpověď také přišla do protokolu, který jsem podepsal v sedm večer se slovy, že je škoda času, protože týž protokol mohli pánové mít v devět ráno. Vyslychající: Kdybychom se bývali domluvili, byl bych vám, pane doktore, na závěr pro zasmání něco přehrál. Asi můj rozhovor s Jiřinou v Jaltě.

NENÁPADNÍ PÁNI

Když jsem se dal na vojnu, věděl jsem, že se bojování nevyhnu. Západní zastupitelstva byla, a to věděl i největší naivka, v zorném poli „zpravodajských orgánů“. Snad se jejich efektivnost přeceňovala, ale pouhá víra v jejich všudypřítomnost stačí v totalitním režimu ochromovat každou opoziční činnost, popřípadě tabuizovat kontakt s některými institucemi. Opatrnější přátelé se mi pro jistotu začali vyhýbat: ne snad, že by věřili, že si „příjemný“ pobyt v hotelu Jalta vykupují službami u jistých pánů, ale svou prací jsem se ocitl kruhu ostře sledovaných osob. Sám jsem si nebyl jist, mám-li se chovat zcela normálně, nebo přistoupit na konspirační pravidla; v praxi jsem kolísal z extrému do extrému a řídil se podle toho, jak se tvářili lidé, s kterými jsem měl co dělat. Strach ovšem obcházel a deformoval lidské vztahy. Stydím se, že mě někdy napadaly pochybnosti o lidech, kteří se rozhodli mé postavení ignorovat a stýkat se se mnou jako dříve.

Několik měsíců po nástupu v obchodní misi jsem dostal první lekci o aktivitách jinak neviditelných služeb. Ke každému úřadu, tedy i zahraničnímu zastupitelství, patří kádr vesměs neprovdaných sekretářek. Je sice menším rizikem zaměstnávat síly z vlastní země, ale i tak osamělé slečny ve věku 30–40 let tvoří rizikovou skupinu. Realita zřejmě není zásadně odlišná od filmů s Jamesem Bondem a špionáž tohoto slabého místa využívá nejbanálnější způsobem. Měli jsme na misi sekretářku, která psávala pro „dvojku“, čili senzitivní politické věci. Zamílovala se do Čecha, prý chemika. VLR 1, který mi vyprávěl pozadí, ji varoval marně. Věc byla průhledná od chvíle, když se „český chemik“ s ní směl vydat na dovolenou do Rakouska. Někdy mezi vánocemi a Novým rokem zřejmě konečně prohlédla. Našli ji mrtvou v jejím bytě na Pankráci, s hlavou v plynové troubě. Není však jasné, kdo plyn zase vypnul.

Pak platilo železné pravidlo, že „vyslaná síla“, která naváže intimní kontakty s „místním“ partnerem, je vrácena v nejkratší lhůtě do Bonnu. Pravidlo se vztahovalo, jak jsem později zjistil, i na kontakt se mnou.

Nosil jsem ve své aktovce, jak ještě povím dále, často při cestě do práce i domů materiál, který nebyl pro cizí oči, zvláště pro oči zmíněných pánů. Míval jsem proto celá ta léta ráno strach, na který ovšem člověk občas zapomínal, zda se večer ve zdraví vrátím. Když jsem jednou právě „zapomněl“ a šel domů Františkánskou zahradou, kdosi za mnou volal. Byl to nenápadný padesátník s prořidlými vlasy, který se mi představil jako zpravodajský důstojník. Nikterak velitelsky, spíše omluvně, jestli by mi nevadilo, kdybych s ním a jedním kolegou krátce pohovořil. Byl jsem zaskočen a nenapadlo mě říct: chcete-li něco, tak si mě předvolejte. Měl jsem jedinou obavu, aby se mi nepodívali do aktovky, a tak jsem na Jungmannově náměstí nastoupil do auta, které mě odvezlo do jednoho – zřejmě konspiračního – bytu ve Školské ulici. Byli velmi slušní a vyptávali se mě na obsah mé činnosti na misi. Rekl jsem jim přirozeně to, co jsem oficiálně dělal. Gruzíňák a kávu jsem odmítl. Oni, že je vůbec nezajímají moje styky s mými postiženými přáteli, ale jestli bych jim nemohl „při mých schopnostech“ pomoci se na zastupitelství orientovat. Já, že mi jako soukromí jednotlivci nevadí, ale že s jejich institucí nechci mít co dělat, kromě toho že v misi nemám k ničemu přístup a že se na kapitána Klose nehodím. Rozhovor trval asi půl hodiny nebo hodinu, snažil jsem se vykrotit, podtrhoval jsem svou roli neškodného vědce, který nemá o nic zájem kromě své odborné práce, že ostatně obchodní zastupitelství není zastoupením fašistického státu, kromě toho mám doma nemocnou ženu atd., zkrátka přesvědčit je, že jsou na falešné adrese. Co bylo pro mne hlavní: do aktovky se mi nepodívali.

O svém setkání jsem udělal hned druhý den písemné hlášení svému zaměstnavateli. Tu loajalitu jsem jim byl dlužen. Nevím, zda to nahlásili dál do Bonnu. VLR 1 se jen zasmál a řekl, že pánům „zpravodajcům“ klidně mám říct, co vím. Pánové se pak v určitých intervalech do r. 1973 znovu pokoušeli se mnou navázat kontakt, tj. zaplést mě do rozhovorů o německé misi, ale po nějakém čase se zřejmě přesvědčili o mé neškodnosti či neupotřebitelnosti. Nejpozději od přestěhování z Jalty do Lobkovického paláce jsem je už neviděl. Možná, že jsem měl být tvrdší, ale „hraní do autu“ se mi zdálo lepší taktikou, jestliže jsem chtěl zůstat na misi. Na mé ostatní styky se skutečně nikdy nezeptali. Držel jsem se Tacitovy zásady: *vyhnout se mučednictví a zachovat si čest*. Jeho východiskem bylo žít „pod zlými knížaty sice opatrně a skromně, avšak pracovitě a mužně“.

ZPROSTŘEDKOVÁNÍ NA NOVÉ ROVINĚ

K vymoženostem, které skýtalo mé pracoviště, patřil kromě přístupu k západnímu tisku, který se hromadil na mém stole, nekontrolovaný kontakt s přáteli v zahraničí přes kanál *kurýrní pošty*. Dostal jsem tak během let na Západ stovky zásilek, které by normální poštou asi uvízly v pověstné budově na Gorkého náměstí. Psával jsem soukromé dopisy, ve kterých jsem líčil naši situaci, udržoval kontakt s kolegy–vědci, např. s Kurtem Sontheimerem v Mnichově, který nadto pravidelně přijížděl za mnou do Prahy, stejně jako s Eberhardem Jäckelem. Tohoto stuttgartského historika jsem už v roce 1970 informoval o represích vůči našim historikům, takže na moskevském mezinárodním kongresu historiků mohl vystoupit se svým spektakulárním, ušlechtilým projevem solidarity s námi. Psával jsem nadále Golo Mannovi do Svýcar (jezdil za svým „Valdštejnem“ do Prahy a opětovně také intervenoval v můj prospěch v Bonnu), Georgu Iggersovi do USA, který posí-

přes Bonn vědecké knihy, a dále Maartenu Brandsovi do Holandska; s tímto zcela mi-
 norárním člověkem, kterému později pro styky s našimi disidenty zakázali vstup do Čes-
 loslovenska, mě spojoval zájem o teorii dějin. Byla ještě řada dalších, ale tento výčet snad
 stačí. Sontheimerovi jsem posílal i své nehotové rukopisy pro případ, že by mi je policie
 domovní prohlídce sebrala; vydal z nich jeden, který vyšel v roce 1973 v Hamburku,
 státní jsem po svém příchodu do Berlína přepracoval na dva svazky *Projekt moderny
 Občanské společnosti a jejích problémů*. Netušil jsem ovšem, jak jsme v Čechách zao-
 stali ve společenské teorii: přepracování mi trvalo celá léta.

Tenkrát známý stalinistický historik Václav Král v interním rukopise zúčtoval s „revi-
 zionisty“ v československé historiografii (sám v něm figuruji jako nohsled renegáta Grau-
 se!). Bohumil Černý mi jej půjčil na den; pochopil jsem nebezpečnost této politické de-
 nunciace, která silně čpěla prokurátorem. Tak jsem sedl a napsal německý článek o Králo-
 volání po pomstě za rok 1968; připojil jsem první, neúplný seznam vyhozených histo-
 riků, ze kterého se pak vyvinula známá *Acta persecutionis*. Článek šel osvědčenou cestou
 do Amsterdamu, kde jej profesor Brands přeložil do holandštiny a vydal tiskem pod mým
 pseudonymem K. Andreas (i později jsem ho používal při reportážích o Praze ve Frank-
 furter Allgemeine, psaných jakoby cizím návštěvníkem).

Z kruhu kolegů kolem Milana Otáhala a Bohumila Černého (kterého jsem o poledních
 přestávkách navštěvoval ve sklepě Státní spořitelny přímo naproti Jaltě – odtud jeho pře-
 zdívka „Kelermann“) pak vzešla myšlenka upozornit mezinárodní veřejnost na trvající
 represe vůči československým historikům. Problém tkvěl v nemožnosti úplné a přesné
 evidence, protože nápadnější řešerše by s určitostí upozornily na náš projekt Státní bez-
 pečnost. Seznam, který mi nakonec dodali Černý s Otáhalem, obsahoval jen asi 130 jmen;
 tenkrát přijela do Prahy přítelkyně historička Herta Tkadlečková, která směla zůstat na
 bratislavské fakultě, a tak jsem ji požádal o jména perzekvovaných slovenských historiků.
 Musela tušit, oč jde; dodala výčet, žel ještě útržkovitější. Nicméně jsem jej vděčně pojal
 do našeho seznamu, obojí přeložil a poslal kolegovi Jäckelovi do Stuttgartu.

Tomu všemu předcházela schůzka s Jäckelem, který za mnou přijel do Prahy – pouštěli
 ho přes jeho moskevský projev, asi pro blízký vztah k SPD. Při jiné své návštěvě mě
 seznámil s prof. Ehmkem, vedoucím sociálně demokratickým politikem, pro případ, že by
 mě zavřeli. Tentokrát, asi v březnu 1974, ale mohu se mýlit, jsme schůzku zorganizovali
 podle všech konspirativních pravidel. Sám jsem s Jäckelem jel jakoby na výlet vlakem do
 Řevnic, kde jsme měli dřevěnou chatu na zahradě bývalé vilky mých rodičů. Autem přijeli
 Bohumil Černý se ženou Líbou. A druhým autem Josef Macek s Milanem Otáhalem, pro
 jistotu přes Mníšek a Skalku. Zaparkovali na různých místech a hodinu nato zas odjeli
 různými cestami. Mezitím sjednali *akci San Francisco 1975*. Dodnes se uličnický těším
 při vzpomínce na ten chladný den v Řevnicích. Celá věc pak ještě vyžadovala obrovské
 úsilí Jäckelovo, který přemluvil známého nakladatele Kletta k vytištění (zdarma) asi 500
 kusů našich *Acta persecutionis*, dopravil je na východní pobřeží USA, našel někoho, kdo je
 převezl přes americký kontinent do San Francisca a nakonec zorganizoval půluctu ame-
 rických studentů, kteří *Acta* rozdávali přicházejícím účastníkům u vchodu do sálu. Nebylo
 to jistě víc než píchnutí špendlíkem, ale – v kombinaci s Prečanovým známým vystoupe-
 ním – oficiální delegace československých historiků měla z ostudy kabát. Zertem jsem
 sliboval Jäckelovi, že až to v Československu vyhraje, pojmenujeme po něm nádraží.
 Dodnes jej však ani nepozvali.

Jiná akce, která mi uvízla v paměti, je spojena s odchodem pana R., kterého jsem zde nazýval VLR 1. Byl spíše konzervativní a Brandtova východní politika se mu zdála amatérskou. Dlouze se mnou diskutoval o československém požadavku odůvodnění mnichovské dohody „od samého počátku“, který jsem i já považoval za nesmyslný a právnicky neproveditelný. Na tomto požadavku však ztroskotávalo jedno jednání za druhým, dokud zřejmě Spáčilům a Křepelákům nepřišel moskevský příkaz domluvit se, aby svou poněkud absurdní hrou na československé národní zájmy neohrozili helsinskou konferenci. V této situaci byl náš VLR 1 odvolán. Byl roztrpčen, prý intrikami „východního byra“ Egona Bahra, u kterého si snad pražští stalinisté na něho stěžovali. Tak aspoň zněla jeho domněnka, kterou nemohu ani potvrdit, ani vyvrátit. Chtěl si uspořádat čestný odchod tím, že by se Zahraničnímu úřadu prezentoval jako intimní znalec Československa. Měl na mysli studii o reprezentantovi režimu číslo jedna a požádal mě, abych mu o něm sehnal materiál. Mne onen pokoutní bratislavský advokát, který své chorobné ctižádosti obětoval všechny někdejší kamarády, nikdy nezajímal. Vzpomněl jsem si však na Viléma Prečana, bývalého kolegu z Historického ústavu, který se dlouhá léta zabýval slovenským povstáním roku 1944 a teď pracoval jako topič v Motolské nemocnici. Občas mi nosil večer domů dopisy, které jsem pak odesílal, ale z bezpečnostních důvodů jsme se jinak téměř nestýkali. Nezávisle na nás připravoval studii o zglajchšaltování společenských věd, která vycházela v exilovém tisku, a byl dlouho vyšetřován kvůli takzvané Černé knize Historického ústavu. Nebylo radno, aby estébáci hlídající jeho a estébáci hlídající německou misi našli „missing link“. Proto byl Vilém nadmíru nedůvěřivý, ale nakonec souhlasil se schůzkou v kotelně nemocnice, při které na magnetofonu pouštěl na plné pecky rušící zvuk a diktoval mi snad dvě hodiny málo známé údaje o Gustávu Husákovi. Spěchal jsem s „horkým“ materiálem do Jalty a zavřel své poznámky do pancéřové skříně. Druhý den jsem z nich udělal asi desetistránkový německý komprimát, z kterého pak VLR 1 přediktoval své dvacetistránkové závěrečné rezumé pro Bonn. A protože se stýkal s dopisovatelkou Frankfurter Allgemeine Zeitung Angelou Nackenovou, vyšel brzy nato i v těchto novinách článek z téhož materiálu. Zas jen píchnutí špendlíkem, snad v groteskním nepoměru se studeným potem, který jsme v souvislosti s ním prolévali, ale zůstalo malé zadostiučinění.

S Vilémem Prečanem mě spojuje další příběh. Pokud šlo o větší zásilky, například rukopis Karla Pecky, který mi dala Eva Formánková a který pak vyšel u Skvoreckého, požádal jsem tiskového přidělence nebo některého dalšího diplomata, aby balíček podal při jedné z pravidelných cest do Spolkové republiky. Dopisy, které chodily každý týden kuryérní poštou jsem však byl nucen vyplácet sám. Za tím účelem jsem musel poprosit některého pracovníka mise o zakoupení známek (prakticky každý týden jezdil někdo do Weidenu, nejbližšího nákupního střediska za československými hranicemi – místa později proslulého v souvislosti s činností Wolfganga Scheura). Nebylo to tak jednoduché, protože jsem nemíval západoněmecké marky a také jsem nechtěl, aby o mých známkách slyšeli lidé, kteří by se snadno dovtipili, k čemu je potřebuji. Kromě toho diplomatičtí úředníci jen výjimečně mívali smysl pro naše problémy (nebo se zamilovali do české krajiny) a tříletý pobyt v Praze si odsloužili bez pokusu seznámit se s dějinami a tragikou Čech. Byli na štaci mezi Káráčí a Lagosem.

Jednou mi Prečan přinesl pět dopisů, později jsem je vždy pokládal za součást jeho *Sedmi pražských let*, které v roce 1978 vydal u Fischera ve Frankfurtu. Dopisy jsem ofran-koval a podal. Jenže několik dní nato do mého hotelového pokoje přiběhl rozružený ná-

stupce odvolaného VLR 1 s Prečanovými dopisy v rukou a zeptal se mě, zda jsem je odeslal. Musel jsem přisvědčit, ale na otázku, co obsahují, jsem po pravdě odpověděl, že nevím, protože autorem je jeden můj známý: Nemohl jsem vědět, zda dopisy neotevřeli. Pan rada mi ostře vytkl porušení důvěry a prohlásil, že jsem jen na jeho přímluvu unikl okamžitému propuštění. Možná, že si vzpomněl, že jsem přítelem Gola Manna, kterého uctíval, a prohlásil, že tentokrát dopisy odešle, ale napříště mi zakazuje použít kurýrní pošty pro jiné než své soukromé účely, a to jen přes jeho osobu. Aféra měla zcela maličké, malicherné pozadí: v Německu zvýšili poštovné a na poštovním oddělení Zahraničního úřadu nějaký byrokrat neměl nic lepšího na práci, než vrátit nedostatečně vyplacené dopisy na místo odeslání. Když nad aférou narostlo trochu trávy, pokračoval jsem v obvyklé činnosti.

S novým VLR 1, hrabětem F., bývalým novinářem, jsem už neměl podobně neformální kontakt, který mě přese všechno spojoval s jeho předchůdcem. Hraběcí původ – jeho předkové byli pruskými ministry a v jejich zámku se prý odehrál Napoleonův román s Marií Walewskou – pro něj zřejmě dosti znamenal, a místo styků s disidenty miloval duchaplnou konverzaci v diplomatickém ghettu; také vyhledával zbytky české šlechty. Snažil jsem se však nadále, aby byl informován, a tak jsem mimo obvyklý „eintopf“ překládal i disidentské materiály jako Havlův *Otevřený dopis G. Husákovi* nebo Hochmanovy *Motáky z Ruzyně* apod. Někdy jsem mu také strkal informace z disidentského prostředí, udělal malé analýzy situace nebo zachytil útržky rozhovoru, který jsem měl třeba s Petrem Pithartem v pasáži vedle Vaňhovy rybárny, kde jsem si dával vstoje svou makrelu s lečem.

Ještě distancovanější byl první velvyslanec pan Ritzel, z přímého okruhu Willyho Brandta. (Vděčím však Brandtově intervenci, že jsem byl nakonec řádně registrován jako zaměstnanec velvyslanectví.)

Zastupitelství mi ovšem od počátku umožňovalo další činnost: pomáhat postiženým. Jednak mělo jakýsi reprezentační fond, z kterého se financovaly dary Chňoupkově a Barčákově ekipě, s níž byla mise v takřka stálém, korektním styku, ale také některým „bývalým“. Vladimíru Holanovi, Karlu Kosíkovi, Janu Patočkovi, zprvu také Jiřímu Sotolovi, ale i řadě méně známých jsem balíčky s koňakem, cigaretami a bony nosil raději sám; českému šoferovi zastupitelství jsem – myslím právem – nedůvěřoval. Diplomati nemuseli platit německou církevní daň, a tak někteří z nich mi přenechávali menší sumy v podobě tuzexových bonů, které jsem roznášel zejména rodinám perzekvovaných, Tesařům, Hejdánkům a dalším. Hodily se také celé kufry odloženého šatstva. Nebuďme příliš přísní, pokud jde o pohnutky a o rozsah pomoci.

Při návštěvách se někdy rozvíjely nezapomenutelné rozhovory. Například Holan, který míval ve zvyku přes den spát, vešel do pokoje, kde jsem hovořil s jeho paní, chvíli mlčky poslouchal a pak jako ze záhrobí pronesl: *Oni neodejdou*. Za Patočkou jsem častěji zacházel s knihami, které mu obstarávala kulturní přidělenkyně dr. Gründerová. Zde bývaly rozhovory delší; když dnes čtu některé Patočkovy texty, které jsem dosud neznal, vzpomenu si, že mi z nich tenkrát to a ono vypravoval. Jednou mě vyprovázel k autobusu a při pohledu z Bílé Hory na osvětlené údolí náhle řekl: „Polsko je pro ně přílišné sousto. Nestráví ho.“ Když obdržel čestný doktorát cášské akademie, uspořádali jsme mu v bubenečské rezidenci velvyslance Ritzela malou slavnost. Podařilo se tehdy zmást StB, která přijela s úmyslem zabránit přístupu jeho přátel a žáků, když už bylo po všem. Popřál jsem při té příležitosti Janu Patočkovi „novou dobu meziledovou“. Už se jí nedočkal.

Patočkův pohřeb na břevnovském hřbitově patřil k nejpohnutějším zážitkům mého života. Uzavření hlavního vchodu, estébácké filmařské týmy, hučící motory a kroužící helikoptéra tvořily odpudivý doprovod rozloučení s významným českým filozofem, který na konci svého života velkým morálním gestem prolomil ezoterický, komorní ráz svého myšlení. Jeho filozofie mi zůstala cizí, jeho osobní formát mi však byl od počátku, tj. od roku 1949, kdy jsem poprvé vkročil do jeho semináře, směrodatnou orientací. Když cokoliv píšu, ptám se, zda by to před ním obstálo. Tenkrát v březnu 1977 jsem na jeho rakev položil věnec německého velvyslanectví.

Rok 1977 byl v mnohém zlomem. S jakousi masochistickou zuřivostí jsem překládal všechnu infámii, všechna ta vědra špíny, která biřakovský tisk týden co týden vyléval na „ztroskotance a samozvance“. Rozumí se, že i vlastní dokumenty Charty, které většinou našly – v sotva čitelných průklepech – cestu do Lobkovického paláce, kde jsem obýval místnost zadního traktu s pohledem na Petřín. Mou povinností však také bylo přebírat rozhořčené rezoluce „československých pracujících“, zvláště když občas docházelo k únosům letadel. Bývalo mi stydno.

V souvislosti s Chartou přibývalo pošty jiného druhu. Dopisy nosila Jiřina Šiklová, ale i Dana Němcová.

Chodilo za mnou také čím dál více lidí, kteří byli unaveni bezvýchodností vládnoucí sprostoty. Sešel jsem se v jedné malostranské zahradě s Irenou Dubskou, která mi předala dopis svého muže Zdeňka Mlynáře, adresovaný Brunovi Kreiskému; přeložil a odeslal jsem jej. Mlynářovi pak po nějakém čase odjeli, s cennými Ireninými radami, pokud šlo o instance, které je třeba při vystěhování překonat. Přišli také Kaplanovi, kteří tu při svém odjezdu zanechali část důležitého archivního materiálu. Souhlasil jsem s tím, že mikrofilmy dopravím na vyslanectví. Vyklubala se z nich však obrovská brašna, kterou mi přítel Milan Otáhal autem přivezl do průjezdu našeho domu v Jirchářích. Nosil jsem pak nejméně týden den co den ve své aktovce brizantní materiál do své pancéřové skříně v Lobkovickém paláci a proklínal chudáka Kaplana, že byl tak pilný. Klel také tiskový přidělenec W. Runge, sám historik, který nakonec všechno odvezl autem do Německa. Ze to nebylo marné, o tom svědčí půltuctu Kaplanových knih.

Přicházeli i jiní radit se o vystěhování, slovenský literární kritik Ján Rózner, ale i známý pražský kardiolog, průkopník elektrokardiologie, kterému zakázali vstup do vlastního ústavu a jehož patenty zůstaly ležet ladem. Přicházel Ján Mlynárik, mimo jiné se svou původní verzí *Danubia*, který se mi zdál být při vší jednostrannosti „krokem ve správném směru“. Pokoušel jsem se Mlynárikův další materiál zprostředkovat bavorskému ministrovi Maierovi, kterého jsem osobně znal. Maier však o Mlynárika neměl zájem a materiál vrátil.

Všichni byli unaveni, otráveni vlastí, která přestala být vlastí. I já jsem býval často na konci svých sil a svých nervů. Přestal jsem věřit, že je možno naší „špendlíkovou válkou“ otrást zlhostejnělymi lidmi. Neviděl jsem pověstné světlo na konci tunelu. Pokusil jsem se zorganizovat malý seminář ve svém bytě, kam nějaký čas chodily děti Němcových, Hejdánkových a moje, ale nějak se mi nepovedl, takže brzy zanikl. Také na nepravdivé schůzky u Petra Příhody, kterých se kromě Petra Pitharta a Milana Otáhala někdy zúčastnil i Karel Kaplan (z nich později vzešel *Bohemus*), jsem po krátkém čase přestal být zván. Důvod jsem tušil, ale mrzel mě.

Snad poprvé jsem tehdy začal uvažovat o tom udělat za vším tlustou čáru a začít jinak a jinde. Radili mi tak moji němečtí přátelé Sontheimer a Jäckel, kteří za mnou celá léta

dojížděli. Když mi historik Ernst Nolte napsal o možnosti profesury na berlínské Svobodné univerzitě, nevěřil jsem, že je to projekt reálný. Během roku 1978 se vágní možnost stala možností faktickou. Začal jsem psát nejrůznějším úřadům, vždy se stereotypní odpovědí, že učit v Západním Berlíně *není ve státním zájmu*. Hoši z vnitř si dali říct, až když za mě intervenoval nový velvyslanec Diesel, vnuk známého vynálezce.

Způsob mého odchodu, byť v mnohém přímo anekdotický, už nemusí nikoho zajímat, stejně jako nová kapitola mého „prostředkování“ v Berlíně. Zůstal však důležitý problém, jak zachovat mou dosavadní „funkci“. Velvyslanectví si bohužel dalo vnutit nového překladatele, kterého poslala Správa služeb. Zanechal jsem panu Wagnerovi, novému tiskovému přidělenci, desítku jmen s osobními charakteristikami disidentů jako kontaktních adres; leccos se dalo aranžovat díky mimořádné odvaze Jiřiny Šiklové a Bohumila Černého. Zvláštním štěstím byl pak příchod Wolfganga Scheura, kterým se můj skromný „kanál“ dostal na kvalitativně novou úroveň.

Únor 1991